

Robert Antelme i la dignitat humana del cos als camps nazis*

Joan Albert Vicens

L'ésser humà a Auschwitz

S'ha dit repetidament que el nazisme va consumir el seu projecte totalitari a Auschwitz i, dins d'Auschwitz, en la figura dels anomenats "musulmans"

Eren els *musulmans* els presoners dels *lager* (camps de treball i d'extermini) que es trobaven en la frontera de la vida i la mort. Primo Levi descriu així la figura tremolosa del *musulmà*: "Un home demacrat, amb el cap cot i les espatlles encorbades, en la cara i en els ulls del qual no es pugui llegir cap rastre de pensament"; "[...] Ells, la massa anònima, contínuament renovada i sempre idèntica, dels no-homes que caminen i treballen en silenci, apagada en ells l'espurna divina, massa buits per sofrir veritablement. Hom dubta d'anomenar-los vius" (Levi, 101).

En opinió de W. Sofsky, citat per Agamben, el *musulmà* no era un producte impensat del sistema d'Auswitz sinó el veritable objectiu del nazisme al *lager*: "El *musulmà* encarna el significat antropològic del poder absolut de manera particularment radical. En rigor, en l'acte de matar, el poder se suprimeix a si mateix: la mort de l'altre posa fi a la relació social. Per contra, quan sotmet a

les seves víctimes a la fam i la degradació, guanya temps, el que li permet fundar un tercer regne entre la vida i la mort. També el *musulmà*, com el munt de cadàvers, dóna proves del complet triomf del poder nazi sobre la humanitat de l'home: tot i que es manté encara viu, aquest home és una figura sense home. En aconseguir imposar aquesta condició, el règim troba el seu propi compliment" (Agamben, 48).

Els testimonis coincideixen en evocar aquests captius que malviven sense gaire consciència del que feien i havien perdut tota capacitat d'entendre's amb ningú; afeblits fins a l'extrem pel treball esclau, malalts i desganats, patien un deteriorament físic que els abocava a la mort en poc temps, en qualsevol racó del camp. Abans de morir, s'havien convertit en "homes que no eren homes".

La situació gairebé terminal del *musulmà* era el resultat d'un procés de degradació personal del presoner que sempre

* [Es pot llegir a la web de la revista la traducció castellanad'aquest article](#)

presentava els mateixos ingredients: la reducció de l'existència humana als seus processos primaris: menjar i beure, dormir, orinar o defecar, resguardar-se del fred; la desvaloració d'allò inútil per a la conservació de la vida; la insensibilització davant del dolor i el mal aliens; l'abúlia, la passivitat, la irritabilitat, la depressió, la tendència a fer-se fonedís enmig de la massa, la renúncia a raonar i cercar explicacions, la concentració obsessiva en les pròpies necessitats i, en definitiva, la fallida dels valor vigents, diríem, en una "societat civilitzada". Així li ho va resumir a Elie Wiesel un company a Buchenwald: "Escolta bé, noi. No oblidis que estàs en un camp de concentració. Aquí cadascú ha de lluitar per si mateix i no pensar en els altres. Ni tan sols en el seu pare. Aquí no hi ha pare que valgui, ni germà, ni amic. Cadascú mor i viu per a si, només" (Wiesel, 125). "La llei del *lager* –escriu Primo Levi– deia: *Menja el teu pa i, si pots, el del teu veí*, i no hi havia lloc per a l'agraïment" (Levi, 164).

Primo Levi plasma així el punt de partença del captiu en el camí cap a la pròpia destrucció: "Imagineu-vos un home a qui, juntament amb les persones estimades, se li arrabassi la casa, els costums, la roba, en fi, tot, literalment tot el que posseeix: serà un home buit, reduït al sofriment i a la necessitat, mancat de dignitat i de discerniment, ja que acostuma a passar-li, a qui ho ha perdut tot, que es perd a si mateix" (Levi, 41).

La deshumanització dels captius s'operava amb un conjunt d'estratègies ben coordinades que produïen aviat el seu anorreament psicològic i físic. Només arribar, els nouvinguts al *lager* (peces els deien en l'argot nazi) eren seleccionats o bé per a la mort immediata a les cambres de gas o bé per a l'esclavatge. Els destinats a viure eren despullats, se'ls robava tot el que tenien, eren rapats fins al darrer plec del cos, fumigats, numerats amb tatuatges, classificats segons categories (jueus, gitanos, homosexuals, polítics, presoners de guerra...), vestits amb uniformes. A continuació, se'ls destinava a grups de treball a canteres, fàbriques, tallers..., ocupats en feines esgotadores en prolongades jornades de treball supervisades per capatassos –els "kapos"– que els tractaven a bastonades.

Els presoners es passaven el dia suspirant per un vol de sopa aigualida o per menjar un tros de pa negre, fins a poder dormir i recuperar forces amuntegats al terra o a les lliteres dels barracons. Havien de suportar diàriament llargues hores a peu dret a l'*Appellplatz*, la plaça central del camp, sota temperatures extremes, morts de cansament, mentre s'hi feien els recomptes o es preparaven execucions. Havien de traficar, negociar o robar, per obtenir dels companys o al mercat negre qualsevol cosa que els calgués: un botó, una espadenya, un paquet de cigarretes, una corretja. Vivien sota l'amenaça de les pallisses, les execucions arbitràries o les seleccions per a les càmeres de gas. La vida al camp transformava a la majoria,

tard o d'hora, en *musulmans*, l'estat que anunciava la mort. El presoner *musulmà* es veia abocat a una situació d'abandó de si mateix i dels altres en la soledat absoluta: "Sol, terriblement sol en el món, sense Déu, sense homes. Sense amor ni compassió", deia Wiesel. (Wiesel, 80)

La figura del *musulmà* encarnaria, doncs, la victòria del totalitarisme nazi sobre l'ésser humà a Auschwitz. El cos cadavèric del *musulmà*, més que no pas les víctimes de les càmeres de gas o dels afusellaments, seria l'expressió d'aquesta desfeta de la humanitat dels interns al *lager*. En el *musulmà*, diu Levi, "el seu cos és una ruïna". El *musulmà* representaria la conversió de la persona del captiu en un cos fantasmal que deambulava inconscient entre els barracons a l'espera de la mort, "mancat de dignitat i de seny".

Però, si el *musulmà* representava la derrota de la humanitat al *lager*, ¿què podia palesar la resistència de l'ésser humà, la seva dignitat salvada en front d'aquell sistema anorreador?

Hi ha força testimonis que, en aquelles circumstàncies paoroses, algunes persones, una minoria, van alçar l'estendard de la humanitat i van fer oposició a la maquinària deshumanitzadora del nazisme. En podem assenyalar exemples que cobreixen un ampli espectre psicològic i ideològic.

Victor Frankl evoca genèricament "aquelles figures humanes que recorrien l'*apellplatz* o els barracons, dispensant aquí una bona paraula, allà un bocí de pa" (Frankl, 77), testimonis del fet incontrovertible, segons ell, que fins i tot en aquella situació quedava resguardada una llibertat espiritual que sempre deixava obertes diferents alternatives.

Elie Wiesel recorda el jove polonès, cap de barracó, que va rebre el seu grup a Auschwitz amb una apel·lació a la solidaritat, l'ajuda mútua i l'esperança: "Tots som germans i patim la mateixa sort", els digué (Wiesel, 52).

Primo Levi parla amb nostàlgia del seu amic Lorenzo, "a qui dec estar viu avui – escriu–; i no tant per la seva ajuda material com per haver-me recordat constantment, amb la seva presència, amb la seva manera planera de ser bo, que encara existia un

món just fora del nostre, alguna cosa i algú encara pur i íntegre, no corromput ni salvatge, estrany a l'odi i a la por; alguna cosa difícilment definible, una remota possibilitat de bé, per la qual, malgrat tot, valia la pena resistir" (Levi, 130).

Robert Antelme menciona Gilbert, el presoner traductor a l'alemany, que feia servir la seva destresa com un escut protector dels seus companys, a qui mitjançant traduccions exculpatòries va estalviar més d'una pallissa, fins que van descobrir les seves argúcies i el van delatar com un agitador i un encobridor d'ineptes (Antelme, 62).

Podríem recordar també, com a models reconeguts de virtut extrema, Maximilian Kolbe, que va acceptar morir de fam en substitució d'un altre condemnat, pare de família; o Etty Illesum, la jove jueva holandesa que va treballar com a delegada del consell jueu al camp de Westerbork (Holanda) mirant d'alleugerir els patiments dels seus companys de captiveri, fins que va ser traslladada a Auschwitz, on va morir.

Tots aquests exemples de resistència i afirmació humana davant la barbàrie nazi desperten en nosaltres una admiració justificada. Representen certament autèntics miracles de bondat enmig de l'infern. Es podria dir que aquelles persones van destacar sobre la resta acreditant la possessió d'un reducte "espiritual" capaç de sobreposar-se als condicionaments materials més

aclaparadors. Jean Améry, presoner a Auschwitz, assegura que les persones amb sòlides creences religioses o ideals polítics insubornables "sobrevivien millor o morien amb més dignitat" que les que no en tenien: "la persona creient en un sentit ampli –escriu–, tant si nodreix la seva fe en fonts metafísiques o immanentistes és capaç de superar-se a si mateixa. No és reu de la seva pròpia individualitat, sinó que participa d'un continu espiritual que no s'interromp mai, ni tan sols a Auschwitz" (Améry, 69 i 70).

En la seva reflexió sobre "els homes d'esperit" a Auschwitz (intel·lectuals, gent de cultura, religiosos, polítics...), Améry deixa de banda el *musulmà*, "perquè [aquest] no tenia cap esclatxa de consciència on el bé i el mal, la noblesa i la vulgaritat, espiritualitat i no espiritualitat, es poguessin confrontar. Era un cadàver vacil·lant, un feix de funcions físiques en la seva agonia. Per penós que sembli -diu-, no ens queda més remei que excloure'l de les nostres consideracions" (Améry, 63).

La literatura concentracionària ha abonat en ocasions la idea que aquesta "dimensió espiritual" que excel·lia en una minoria de captius s'oposava a la dimensió corporal que predominava en la resta: el plec de tendències merament materials que van moure en exclusiva a la majoria d'ells, encaparrats en sobreviure mirant de satisfer com podien les seves necessitats biològiques més elementals: "El pa, la sopa, eren tota la meua vida –confessa

Wiesel– Era un cos. Potser menys encara: un estómac famolenc” (Wiesel, 64). El preu d'aquesta reducció de l'home al seu cos famèlic i esporuguit seria, lamentablement, el sacrifici d'allò més humà de l'home: l'esfera dels valors positius, la llibertat, la justícia, la compassió, la raó, els ideals polítics i morals, la transcendència.

Fa la impressió que es projecti en aquella situació malaurada un esquema conceptual que ha recorregut la nostra història cultural traduït a diferents fórmules mítiques, filosòfiques, teològiques, ideològiques: en l'home hi ha un esperit o una ànima (immaterial potser i, en tot cas, un reducte interior ontològicament superior al cos) capaç del millor i el pitjor, però cridat al millor: la veritat, la justícia, el bé, la solidaritat, la bellesa, Déu..., i també un cos (material, inferior ontològicament a l'esperit) que és com una rèmora en la vida personal, quelcom que ens destorba de la nostra destinació superior i que ens empeny a realitzar les nostres pitjors possibilitats. Quan la persona sencera es posa al servei del seu cos i les seves necessitats perd la seva humanitat, és torna egoista, ja no raona, es confon amb els animals.

D'aquesta manera, la dicotomia esperit (humà, superior, bo...)-cos (animal, inferior, dolent...) condicionaria la interpretació del que s'esdevingué amb l'ésser humà als camps nazis. El missatge seria: els captius del *lager* van sucumbir majoritàriament al seu cos i les seves necessitats, degradant la seva condició humana, tal i com volien

els nazis: van morir espiritualment abans que corporalment. Quan esdevenien *musulmans* ja no restava en ells res d'allò que és pròpiament humà. Sortosament, una minoria hauria salvaguardat en aquella situació infernal l'autèntica dignitat humana i va lliurar la seva vida sense sacrificar el seu esperit reflexiu, valent, solidari, rebel, resistent a les exigències corporals que tombaven la majoria. Per això diu Levi que “sobrevivien els pitjors, és a dir, els més ben adaptats; els millors van morir tots” (Levi, 449).

Tanmateix, hi ha qui ho veu diferent. Robert Antelme (1917-1990), ja esmentat més amunt, fou un jove periodista de la Resistència francesa capturat pels nazis en 1944 i deportat a Buchenwald, i després traslladat a Gandersheim i Dachau, d'on va sortir viu al final de la guerra. Un any després va escriure les seves memòries dels camps en el llibre *L'espèce humaine*, publicat en 1947. Sens dubte, es tracta d'una de les cròniques més profundes i colpidores de les vivències dels camps de treball i d'extermini de la Segona Guerra Mundial.

La dignitat fonamental del cos que som

La idea principal que recorre les pàgines del llibre de memòries de Robert Antelme es podria expressar així: tota la maquinària nazi va resultar impotent davant l'ésser humà, que va mantenir a Ayschwitz el seu caràcter específic no pas *primàriament* fonamentat en les anomenades facultats

“espirituals” (intel·ligència, sentiments, valors morals...), sinó en la seva *mera* corporalitat. No nega Antelme el valor i l’abast d’aquelles facultats superiors, i reconeix que van excel·lir en alguns companys memorables, idealistes i solidaris fins a la mort, però ell *arrela* la dignitat humana en la simple realitat física de l’home, el seu cos. L’ésser humà *roman* inclús quan tot està pensat per destruir-lo. “El botxí –escriu Antelme– pot matar un home, però no el pot transformar en alguna cosa diferent” (Antelme, 241).

És cert que els nazis havien concebut i organitzat els camps com una maquinària mortal. Els que inicialment es lliuraven de les cambres de gas esdevenien esclaus, però la seva existència també s’encaminava inexorablement cap a la mort en un període calculat de temps, víctimes del cansament, la desnutrició i les malalties. Uns altres trens arribarien abarrotats de deportats que els podrien substituir. La supervivència llarga al *lager* era contraproductiu: els presoners s’adaptaven a les rutines del captiveri, hi florien les màfies, s’enfortien els lligams, creixia el risc de revoltes.

“Estem tots aquí per morir –reconeixia Antelme–. Aquest és l’objectiu que els SS han triat per nosaltres. No ens han afusellat ni ens han penjat, però cadascun de nosaltres, privat racionalment de menjar, s’ha de convertir en un mort previst, en un temps variable” (Antelme, 47). La vida dels presoners estava programada perquè la mort els arribés aviat. Els cossos patien en aquest procés una transformació que els anava igualant perquè, tots plegats, cada cop més desnodrits i prims, es convertien a poc a poc en els seus propis esquelets, recoberts d’una fina pell grisosa; els seus rostres s’assemblaven a una calavera –“una cara col·lectiva i anònima”– de manera que els costava reconèixer qui era qui si no era perquè un portava ulleres, l’altre tenia una cicatriu al front i el de més enllà caminava coix... “Ens transformem, la cara i el cos van a la deriva, els guapos i els lletjos es confonen. D’aquí tres mesos encara serem més diferents [de com som ara] i ens diferenciarem encara menys els uns dels altres [...] Així que també hem de lluitar per no deixar-nos sepultar per l’anonimat” (Antelme, 97).

Mentrestant, el presoner treballava fins a l’esgotament, dormia poc i es delia pel ranxo, que sempre era escàs i dolent: “som tubs de sopa que s’omplen d’aigua i pixen molt” (Antelme, 99). En aquesta situació de calamitat, cada persona quedava reduïda a les seves funcions biològiques elementals, era pràcticament incapaç de reflexionar i raonar. Aquestes funcions de l’esperit semblaven inútils al camp: “el més extraordinari dels

pensaments és incapaç de moure una pedra” (Antelme, 30). Tanmateix, declara Antelme, en aquelles condicions, les víctimes encara mantenien, com un pòsit indestructible, la seva humanitat i la seva dignitat fonamentades en el seu cos; no pas el cos que cada persona té sinó el cos que cada persona és.

Aquest fonament que perdura quan allò que seria “espiritual” ha perdut tota rellevància és el mateix cos que som, el cos que resisteix i imposa la seva presència, la seva realitat física, que exhibeix la seva força en la feblesa i fa palès el seu caràcter humà en l’exercici de les seves funcions biològiques i no al marge d’elles. Aquestes funcions no ens resten dignitat, sinó que són la base de la nostra realitat personal i la nostra dignitat. El que molts situen en els nivells més baixos de la naturalesa humana, allò que diuen que ens fa semblants als animals, fou, paradoxalment –ens mostra Antelme–, el centre nuclear de la dignitat humana dels malaurats presoners del *lager*. Mostrem-ho mitjançant alguns textos de *L’espèce humaine*.

1. Dormir

Dormir representa la suspensió de la vida conscient. Dormim per refer forces, per descansar. Mentre dormim, posem entre parèntesi la reflexió i l’acció deliberada; els somnis ens escometen al marge de la nostra voluntat, com a productes d’una fantasia que no controlem. Tanmateix, *hem de dormir*, sense dormir no som

aptes per fer res més. Els qui volien mantenir els presoners dels camps en la condició d’esclaus els havien de permetre dormir si havien de ser-los útils. Així, en el dormir, pura funció corporal, recuperaven en certa manera la seva independència i la seva llibertat: “Tenim dret a la son –escriu Antelme–. Els SS ho accepten, és a dir: per unes hores consenteixen en deixar de ser els nostres SS. Si demà volen tenir matèria amb què acarnissar-se, hem de dormir. No poden prescindir d’aquesta necessitat” (Antelme, 41).

2. Menjar

Dormir i menjar. La vida dels captius es concentrava abans queres en la satisfacció d’aquestes dues necessitats bàsiques. Dormir per descansar; descansar per aguantar esgotadores jornades de treball i les interminables hores dels recomptes. Menjar per mantenir-se dempeus, per fer feina sense caure desplomat, per no abonar el terreny a les infeccions, la disenteria o els edemes que preludiaven la mort. Com que el menjar que rebien era completament insuficient, cadascú es buscava la vida com podia. Alguns reptaven a les fosques fins a les caixes d’escombraries de les cuines tot cercant peles de patates o de nap amb què “completar” l’exigua dieta a què estaven condemnats. Menjar les escombraries, tanmateix, seria cosa de gossos; quan els guardians descobrien aquells infeliços remenant les deixalles creien que això confirmava el seu nul valor personal: els miserables mostraven d’aquesta manera

el nivell d'indignitat a què estaven disposats a rebaixar-se. Aleshores els apallissaven i els castigaven a treballar més. El comportament de les víctimes, un cop més, s'adequava al diagnòstic previ dels botxins: no eren éssers humans, eren més aviat com animals i així calia tractar-los. Però també molts dels seus companys els censuraven per haver assolit un nivell de degradació que desacreditava tots els presoners.

Doncs bé, per Antelme, menjar deixalles com a gossos afamats no representa cap indignitat sinó tot el contrari: aquest acte primari de supervivència exhibeix la força de l'esser humà que s'autoafirma allà on el volen destruir. Llegim a *L'espèce humaine*: "Qui menysprea el company que menja peles de patata i d'altres coses que es llencen a les caixes del menjador, el menysprea perquè aquest company *ja no es respecta*. Pensa que menjar peles de patata no és digne d'un polític. Molts han menjat peles. Certament no eren conscients, la majoria de vegades, de la grandesa que pot amagar aquest acte. Eren sobretot sensibles a la decadència que aquest acte consagrava. Però ningú hauria de denigrar-se per recollir peles... Les perspectives d'alliberament de la humanitat en el seu conjunt passen per aquí, per aquesta degradació. Com més som impugnats com a homes, més tenim l'oportunitat de ser confirmats com a homes"(Antelme, 106). Menjar deixalles és en el fons un acte de revolta contra el decret mortal que pesa sobre l'existència dels captius. *Em voleu destruir* –imaginem

com remugaria un d'ells–, *voleu reduir el meu cos al seu esquelet; doncs bé, m'hi nego; m'alimentaré com els gossos perquè mai s'arribi a fer efectiva la vostra condemna*. Si tot està orientat a eliminar els captius, diu Antelme, "l'única finalitat de cadascun de nosaltres és impedir aquesta mort" (Antelme, 47).

3. Orinar i defecar

Fixem-nos també en aquestes altres accions que situem en l'esglaó més baix de la nostra vida personal: defecar i orinar. Compartim aquestes funcions amb qualsevol animal. El cos ens les imposa. Hom les associa amb allò més desagradable de l'esser humà, quelcom que cal fer reservadament, lluny dels altres, per no embrutar els espais comuns i perquè es tracta d'operacions "degradants". Tot i així, al camp de concentració les accions de defecar i orinar delimitaven, com el dormir, un espai d'independència i de llibertat que els guardians del camp estaven obligats a preservar. Així ho diu Antelme: "Els SS toleren igualment que pixem i caguem. Per això ens obliguen fins i tot a reservar un lloc que es diu *abort*. Pixar no és res d'estrany per als SS; molt menys que quedar-se simplement drets mirant cap endavant, amb els braços caiguts. L'SS s'inclina davant l'aparent independència de l'home que pixa: deu creure que per al presoner pixar és exclusivament una servitud el compliment de la qual li ha de permetre ser millor, treballar més i fer-lo més dependent en les seves tasques;

l'SS no sap que quan hom pixa s'evadeix. Per això, de vegades, ens posem contra un mur, ens obrim la bragueta i fingim que pixem" (Antelme, 42).

No és estrany que les fileres de latrines hagin estat als camps de treball, espais d'encontre personal entre els presoners, llocs de relativa tranquil·litat, de concentració en allò que és privat, personal. Els espais de les latrines eren massa pudents i massa infecciosos perquè els guardians s'hi acostessin. Això permetia als captius sentir-se lliures a les latrines. En aquest cas, allò més "baix" contribueix a preservar allò més gran en l'ésser humà: en els llocs més fastigosos era possible la independència, la llibertat, l'encontre i el diàleg amb l'altre.

En alguns camps, els presoners podien sortir dels barracons, en plena nit, a pixar. Aquesta operació irrellevant permetia al presoner Antelme trobar un espai de soledat i d'intimitat i li donà ocasió d'experimentar la bellesa del cel sobre el seu cap. L'acte de pixar anà lligat en el seu cas a l'experiència de la pròpia individualitat i de la transcendència:

"Mentre pixava, de nit –llegim- em sentia viu. M'ho havia de creure. Un cop més havia mirat cap amunt. He pensat que potser jo era l'únic que en aquell moment mirava així la nit. Enmig del fum de l'orina, sota el buit, en mig de l'horror, era feliç. Sens dubte és així com s'ha de dir: aquella nit era bella" (Antelme, 121-122).

4. Podrir-se

Com hem dit, les calamitats del camp acabaven convertint els presoners en *musulmans*, desferres humanes, persones que anticipaven en vida la seva putrefacció. Entre els *musulmans*, Antelme hi trobava companys que no es distingien per haver fet cap cosa notable; en ells no havien lluit les virtuts que qualificarien els millors éssers humans: el valor, l'esperit de revolta, la solidaritat activa amb els altres, etc. El seu estat d'abandonament entre la vida i la mort representaria, com hem llegit en Sofksky, l'objectiu final del sistema concentracionari nazi.

Malgrat tot, Antelme parla de *musulmans* mereixien ser recordats *pel que no havien fet*, per no haver fer res... *Elegir no fer, no fer res*, sembla poca cosa. En general, com diem, estem més disposats a exaltar els qui *van fer* quelcom d'efectiu, positiu, heroic, que manifestés la seva qualitat espiritual: els inconformistes, els rebels, els lluitadors, els qui van plantar cara a la situació, els qui van crear lligams alliberadors amb els seus companys, els líders positius enmig la barbàrie. Sobretot aquests mereixerien la nostra atenció i el

nostre reconeixement, perquè ells sí que posarien de manifest amb escreix allò que l'ésser humà és capaç de ser quan posa en relleu el bo i millor de les seves capacitats, orientades a valors superiors. En canvi, aquells altres que *no van fer res*, els qui es van arrossegat pels camps amb molta pena i sense cap glòria, fins a podrir-se en vida, representarien la impotència, la servitud, la derrota de la humanitat humiliada.

Antelme, també en aquest cas, ho veu diferent. Molts dels qui es van limitar a *ser-hi* (estar) sense fer res eren també herois; en ells brillava la humanitat malgrat que al final del seu camí només podien exhibir el bagatge de la seva passivitat corporal: *tan sols hi eren i no van fer res...*, però, perquè no van fer res, tampoc no es van aprofitar de ningú, no van buscar privilegis, no van contemporitzar amb els *kapos* ni amb els SS, no foren còmplices actius de la barbàrie nazi. Deixant de fer tot això es van deixar morir, van acabar els seus dies com a desferres humanes, *musulmans*, però en la seva impotència i en la seva presència pura, passiva, només corporal, van ser també exemples d'autorespecte i de dignitat humana.

Aquest és el cas de Jacques, un company, vora la mort, a qui Antelme recorda en un discurs exaltat que dirigeix figuradament a un SS: "Mirate'l, l'has convertit en aquest home podrit i groc, el que més s'assembla al que penses que ell és per naturalesa: la deixalla, una escombraria, ho heu aconseguit. Doncs bé, us direm

el següent, quelcom que us deixaria secs si l'error pogués matar: l'heu permès convertir-se en el més complet dels homes, en el més segur dels seus poders, dels recursos de la seva consciència i de l'abast dels seus actes, en el més fort. No és que els desgraciats siguin els més forts, no és tampoc que el temps estigui de part nostra. És que Jacques deixarà de córrer els riscos que li feu córrer i que vosaltres deixareu d'exercir el poder que exerciu, i és que ja podem respondre a la pregunta de si heu guanyat en cap moment. Amb en Jacques no heu guanyat mai. Volíeu que robés i no ha robat. Volíeu que llepés el cul als *kapos* per menjar i no ho ha fet. Volíeu que rigués per caure bé quan un *meister* estomacava un company i no ha rigut. Volíeu sobretot que dubtés si una causa mereixia que ell es descompongués d'aquesta manera com ho ha fet, i no ha dubtat. Gaudeixes davant d'aquesta desferra que es manté dempeus davant dels teus ulls, però és a tu qui t'ha estafat, fotut fins al moll de l'ós [...]. Nosaltres us hem enganyat com ningú ho ha fet i us portem fins a les darreres conseqüències del vostre error... Ara és quan, viu i semblant a unes despulles, les nostres raons triomfen" (Antelme, 98-99).

Jacques és per Antelme, en la seva passivitat i el seu silenci, un exemple de consciència irreductible. En ell no era cert que *qui calla atorga*. *Callar, no fer res, era el major poder que la majoria de captius podia i sabia exhibir al camp*. No ens atrevim, doncs, a deixar de banda ningú a Auschwitz,

no condemnem precipitadament els qui van romandre silenciosos i passius: els qui no van fer res també podríem afegir-los a l'elenc dels herois.

5. Morir-se

Arribem al final del trajecte sinistre. Antelme ens parla d'un cos mort a la llitera. El cos mort que descriu ha perdut la seva condició de cos humà i ja només queda reduir-lo a cendra al forn crematori. Pensem en el cos d'un presoner que ha sucumbit al treball forçat, a la desnutrició, al fred, les infeccions i els edemes, l'abandonament de si mateix, la soledat. El *musulmà* s'ha mort. El cos a la llitera és el cos d'un home que "ja no podia més". Aparentment, aquest mort semblaria la culminació del procés destructiu que encarnava el camp d'extermini. *Per això*, existien els *lager* primàriament: per matar persones (jueus, gitanos, homosexuals, presoners polítics i de guerra...) després d'haver-les anorreat a poc a poc.

Antelme, però, veu en *la nua presència física* del cadàver una bufetada de la humanitat indestructible contra el poder nazi: "El mort és més fort que l'SS. L'SS no pot perseguir el company en la mort. Un cop més, l'SS es veu obligat a concedir una treva. Està fregant un límit. Hi ha moments en què un mateix podria matar-se únicament per forçar l'SS a xocar amb aquest límit, contra l'objecte tancat en què hom es converteix; el cos mort que dona l'esquena a l'SS se'n fot de la seva llei. D'aquí un moment, el mort serà

més fort que ell, com els arbres són més forts i els núvols, i les vaques, i allò que anomenem coses i que envegem sense parar. L'empresa dels SS no s'arrisca fins al punt d'arribar a negar les margarides dels prats. La margarida se'n fot de la seva llei, com el mort. El mort ja no és una presa. Si el colpegen, l'esquarteren, la mateixa impassibilitat del mort, la seva inèrcia perfecta retornaria tots els cops rebuts. Per això no sempre tenim una por absoluta de morir. Hi ha moments en què la mort, només perquè és un sortida brutal, apareix precisament com una manera simple de marxar d'aquí, de donar l'esquena, que tot t'importi un pito" (Antelme, 104).

6. L'espècie humana

Les reflexions de Robert Antelme sobre el *lager* miren l'home en la seva integritat, però no posen la humanitat de l'home *primàriament* en allò que anomenem l'esperit i els seus productes. No deixa de banda, naturalment, aquelles capacitats que distingeixen l'home i són els signes evidents de la seva condició específica. Ell mateix és un idealista i un internacionalista i admira els companys que professen encara els seus ideals humanistes a l'infern del camp. Però no accepta que el preu d'això sigui una "segona condemna", mitjançant el judici moral, d'aquells altres presoners que van viure i van morir al *lager* amb la pura ostentació dels seus cossos cansats, famolencs i esquelètics, sense donar massa senyals que en ells alenés una ànima superior.

Per a molts, els herois del *lager*, els espiritualment forts –Kolbe, Frankl, Illesum i tants d’altres–, haurien de ser recordats i honorats, però la majoria decrepita i silenciosa que deambulava fantasmalment entre els barracons sols seria digna de la pena i de la compassió que són preludis de la indiferència i de l’oblit.

Antelme es revolta contra aquesta segona condemna i reivindica la humanitat i la dignitat lligada a la vida corporal en les seves funcions mínimes. En la seva corporalitat l’home és humà; en el cos, la humanitat completa de cadascú està bategant; en l’home que dorm, menja, orina o defeca hi ha l’home sencer, no una part d’ell que no caldria ni esmentar; en la *persistència* de la vida corporal, hi trobem un ésser humà amb la seva dignitat plena; en el *musulmà* que avança com un autòmat cap a la seva llitera mirant de guanyar, amb el descans, unes hores més de vida, s’alça l’home digne que concentra inconscientment la poca força vital que li queda contra la condemna a mort decretada contra ell. “Negats sense aturador, aquí estem encara”, proclama Antelme.

Quan és pretén que l’home, reduït a les seves funcions corporals, visqui com una bèstia, és el mateix cos humà el que es planta i manté la humanitat dempeus, resistint-se a ser negada: “El fet que es qüestioni la qualitat d’home provoca una reivindicació quasi biològica de pertinença a l’espècie humana. Més tard ens serveix per meditar sobre els límits

d’aquesta espècie, sobre la distància en relació a la ‘naturalesa’ i la seva relació amb ella, i per tant sobre certa soledat com a espècie i, finalment, ens serveix per a concebre una visió clara de la seva unitat indivisible” (Antelme, 11).

I no es tracta de dir que les víctimes dels camps eren irrefragablement humanes, mentre que els nazis eren unes bèsties desbocades. Antelme no ho vol dir, això. Els uns i els altres eren éssers humans, uns matant, els altres morint. El que ens vol fer entendre és que no és possible que l’home deixi de ser-ho; els nazis no tenien la capacitat de ser més que homes i no tenien el poder de fer que els captius fossin menys que homes: “El regne de l’home, que actua i significa, no cessa –llegim a *L’espèce humaine*–. Els SS no poden mutar la nostra espècie. Ells mateixos estan tancats en la mateixa espècie i en la mateixa història que nosaltres. *No has de ser*: s’ha muntat una enorme maquinària a partir d’aquesta irrisòria voluntat d’imbècils. Han cremat homes i hi ha tones de cendra, poden pesar en tones aquesta matèria neutra. *No has de ser*; però no poden decidir en lloc d’aquest que serà cendra d’aquí una estona, no poden decidir que ja no és res. Han de comptar amb nosaltres mentre vivim, i també depèn de nosaltres, de la nostra voluntat de seguir sent, que en el moment en què acabin de fer-nos morir tinguin la certesa d’haver estat totalment estafats” (Antelme, 83). “No hi ha cap ambigüitat –continua dient Antelme–,

seguim essent homes, morirem essent homes. La distància que ens separa d'una altra espècie segueix intacta, no és històrica. El fet de creure que tenim la missió històrica de canviar l'espècie és un somni SS i, com que aquesta mutació és fa massa a poc a poc, maten” (Antelme, 239-40).

El poder nazi, amb la seva força descomunal, amb la seva sinistra maquinària de destrucció en ple funcionament, no va aconseguir fer lloc a nous superhomes i tampoc no va poden anul·lar la humanitat dels habitants desgraciats del *lager*, ni tan sols dels *musulmans*, perquè no tenien manera de fer que aquells homes, famolencs, esgotats, torturats, podrits o morts, deixessin de ser éssers humans. “Els SS no poden mutar la nostra espècie; ells també formen part de la nostra espècie i la nostra història. Poden decretar que no existim però, mentrestant, han de comptar amb nosaltres; tampoc poden detenir la història. Ells tenen poder i nosaltres també [...] Perquè som homes com ells, els SS es veuran en definitiva impotents davant nostre. Perquè hauran intentat qüestionar la unitat d'aquesta espècie, seran finalment derrotats” (Antelme, 240).

I era el cos, principalment, el cos de les víctimes, el que acreditava i salvava primàriament la seva humanitat i la seva dignitat en la unitat de l'espècie humana.

Obres citades:

-J. Amery, *Más allá de la culpa y la expiación*, Valencia, Pre-Textos, 2013.

-G. Agamben, *Lo que queda de Auschwitz*, Valencia, Pre-Textos, 1990.

-Primo Levi, *La trilogia d'Auschwitz*, Barcelona, Ed. 62, 2005.

-Viktor E. Frankl, *L'home a la recerca de sentit*, Barcelona, Ed. 62, 2009.

-Robert Antelme, *L'espèce humaine*, Paris, Gallimard, 2007. Hi ha traducció castellana de Trinidad Richelet: R. Antelme, *La especie humana*, Madrid, Arena Libros, 2001.

-Elie Wiesel, *Trilogia de la noche*, Barcelona, El Aleph, 2008